

Piotr Machura

Obecność Arystotelesa (recenzja)

Actuality of Aristotle (review)

Recenzja książki Enrica Bertiego *Arystoteles w XX wieku*. Tłum. A. Dudzińska-Facca, D. Facca. Warszawa, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, 2015.

Recenzowana praca stanowi istotne uzupełnienie dostępnego w języku polskim piśmiennictwa dotyczącego obecności i znaczenia myśli Arystotelesa w XX wieku. Wzrastające bowiem, zwłaszcza w etyce w związku z rozwojem etyki cnót, zainteresowanie myślą Stagiryty często poddane jest swoiście fragmentarycznym interpretacjom, utrudniającym sformułowanie ogólnego poglądu na temat znaczenia i miejsca dzieła Arystotelesa we współczesnej filozofii. Nierzadko wszak, w związku z ograniczeniem perspektywy do najwyraźniej powszechnie podzielanych dystynkcji na filozofię analityczną (czy też szerzej — anglosaską) i kontynentalną, badacze rozwijający swoje koncepcje w ramach odmiennych tradycji intelektualnych nie są świadomi obecności i stanu rozwoju paralelnych form myślenia w konkurencyjnych ramach pojęciowych. Przykładem może być tu właśnie etyka cnót, powszechnie traktowana jako zjawisko właściwe filozofii analitycznej, zapoczątkowane artykułem Elizabeth Anscombe pt. *Modern moral philosophy*¹, rozwijająca się od przełomu lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych minionego stulecia, której twórcy najwyraźniej nie są świadomi podobnych prób podejmowanych w tradycji niemieckiej kilka dekad wcześniej².

---

¹ E. ANSCOMBE: *Modern moral philosophy*. „Philosophy” 1958, no. 1.

² Zob. na przykład M. SCHELER: *O rehabilitacji cnoty*. Przeł. R. INGARDEN, S. KOŁACZKOWSKI. Warszawa 1937, niemiecki oryginał tej pracy ukazał się w roku 1915.

Należy przy tym zaznaczyć, że praca Bertiego nie jest z założenia próbą wyłonienia jakiegoś spójnego nurtu arystoteleskiego, pewnej formy neoarystotelizmu w myśli XX-wiecznej. Autor koncentruje się raczej na przesłedzeniu obecności myśli Stagiryty w całym spektrum filozoficznym — od Martina Heideggera po oksfordzkich analityków i od Wenera Jaegera po Amartyę Sena. Jest to jednocześnie jej siła i słabość — z jednej strony czytelnik otrzymuje erudycyjne kompendium pozwalające na zorientowanie się w znaczeniu i zakresie inspiracji, którą europejscy filozofowie czerpali i czerpią z dorobku Arystotelesa. Ale z drugiej strony erudycyjność ta nie pozwala zorientować się, w jakim stopniu Arystoteles obecny jest w myśli współczesnej na zasadzie inspiracji i punktu odniesienia, w jakim zaś schemat pojęciowy przezeń wypracowany stanowi, czy też może stanowić, interesującą formę intelektualną jako całość. Wrażenie to pogłębia bodaj najsłabszy fragment recenzowanej pracy, czyli omówienie znaczenia myśli Arystotelesa dla odrodzonej filozofii praktycznej, przede wszystkim w jej nurcie anglosaskim. Znajdujemy tu bowiem tylko bardzo zdawkowe — i w dużej mierze nieadekwatne — omówienie koncepcji Alasdaira MacIntyre’a oraz zarysowane jedynie stanowiska Bernarda Williama (którego arystotelesowska tożsamość — jak przyznaje sam Berti — jest zagadnieniem kontrowersyjnym), Marthy Nussbaum czy Amartyi Sena, choć z omówienia tych dwóch ostatnich autorów trudno wywnioskować, na czym miałyby polegać — poza ogólnym odwołaniem do koncepcji dobrego życia — ich arystotelizm. Brak tu zatem choćby szerszego omówienia arystotelesowskich koncepcji sformułowanych w obrębie etyki cnót (Rosalind Hursthouse, Julia Annas) czy stanowiska Philippy Foot i odnowionego naturalizmu metaetycznego. W efekcie ujawnia się inna słabość recenzowanej pracy, mianowicie jej, przynajmniej częściowa, nieaktualność. Autor nie skorzystał z okazji, by w drugim wydaniu (książka ukazała się pierwotnie w roku 1993, polskie tłumaczenie oparte jest na wydaniu z roku 2008³) te elementy uzupełnić, choć w związku z rozwojem zainteresowania myślą Arystotelesa i możliwościami jej aplikacji

Gwoli usprawiedliwienia można tu jednak zaznaczyć, że próby te nie wywołały szerszego zainteresowania tą problematyką, porównywalnego z nurtem *virtue ethics*.

³ Data ta jest o tyle ważna, że usprawiedliwia brak omówienia przez Bertiego także na przykład obecności Arystotelesa we współczesnej, nie tylko „klasycznej”, myśli metafizycznej, w której w ostatnich latach wyraźnie uformował się nurt nawiązujący do idei Stagiryty. Por. na przykład zbiór *Contemporary Aristotelian metaphysics*. Ed. T.E. TAHKO. Cambridge 2012. Dla porządku należy jednak nadmienić, że włoski badacz uzupełnia ten brak w późniejszych swoich publikacjach (por. jego artykuł *Aristotelian tradition as occasion for innovation*. In: *Tradition as the future of innovation*. Ed. E. GRIMI. Newcastle upon Tyne 2015).

do współczesnych problemów uzupełnienie takie byłoby pożądane⁴. Niestety, ani wprowadzenie jednego z tłumaczy, ani przedmowa samego Bertiego do wydania z roku 2008 nie zawierają takiej aktualizacji, w efekcie czego czytelnik otrzymuje w roku 2015 pracę, z której nie dowie się niczego na temat obecności Arystotelesa w refleksji filozoficznej od połowy lat dziewięćdziesiątych XX wieku, czyli przez 20 lat! Tymczasem sama tylko koncepcja *capability approach*, której głównymi promotorami są Nussbaum i Sen, wywołuje liczne i istotne zarówno dyskusje (w których udział biorą tacy filozofowie, jak Sandrine Berges czy Thomas Pogge), jak i modyfikacje programów w ramach etyk stosowanych (na przykład w etyce opieki medycznej).

Mimo tych zastrzeżeń pracę Bertiego należy uznać za pozycję wartościową. Gromadzi ona bowiem rozproszone dotąd ślady obecności myśli Arystotelesa w filozofii współczesnej, dając podstawy do postawienia pytania o znaczenie i sens podejmowanych przez kolejne pokolenia myślicieli wywodzących się z odmiennych tradycji intelektualnych i kulturowych prób czy to restytucji, choćby fragmentarycznej, arystotelizmu jako pewnego stanowiska metodologicznego, czy też pewnych wątków i problemów interesujących zarówno dziś, jak i w czasach Liceum. Tym samym możliwa staje się hermeneutyczna refleksja nad specyfiką i, by tak rzec, idiomem myśli europejskiej (czy zachodnioeuropejskiej). Ale też, co być może ważniejsze, dzięki zestawieniu i rekapitulacji sposobu, w jaki w różnych obszarach filozofii i w kontekście odmiennych podejść badawczych elementy myśli Stagiryty zachowują swoją aktualność bądź zdolność adaptacji do problemów współczesnych, możliwe staje się postawienie pytań podstawowych — o to, jak powinniśmy uprawiać myślenie i co decyduje o sukcesie projektu filozoficznego.

Piotr Machura — dr, adiunkt w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

---

⁴ Na marginesie warto też zwrócić uwagę na jeszcze jeden mankament recenzowanej pracy — brak wyodrębnionej bibliografii. Czy jest to niedopatrzenie wydawcy, czy samego autora, trudno dociec, jednak brak ten jest odczuwalny, zwłaszcza w pracy o charakterze kompendium, zawierającej wiele cennych wskazówek dla czytelników zainteresowanych tematem.